

A HUSZADIK SZÁZAD KÖNYVTÁRA

38.

AZ EGYKE

Írta:

BUDAY DEZSŐ

Különlenyomat a *Huszdik Század*-ból.

DEUTSCH ZSIGMOND ÉS TÁRSA KIADÁSA
BUDAPEST V., DOROTTYA-UTCA 9. SZÁM
1909.

Az egyke.

*Egy fertály, egy gyerek.”
„Szántunk, de nem vetünk.”*
(Az ormánsági paraszt mondásai)

A *morbis latifundii*-val együtt jár a negyedtelkes betegség. Az arisztokrata hajladóságú magyar parasztnak a magasabb *standard of life* felé való törekvése kivándorlásban, vagy az egyke-szokásban keres megoldást, amint azt épen a körülményei, a meggyőződése, a vallási vagy egyéb motívumai diktálják.

Ez az egyke-kérdés rövid diagnózisa.

És a prognózisa? . . .

Két esztendeje, hogy egy pár nagyobb lapunk hasábjain (*Az Újság*, 1907 április 14; *Budapesti Hírlap*, április 23) részletesen ismertettem a mozgalmat, amelyet vármegyénk az egyke-kérdésben megindítottak. Azóta a vármegyék közös akcióra egyesültek s az őszi kaposvári egyke-konferencia már nem ok nélkül fogja foglalkoztatni a közvéleményt.

Az egyke-kérdés csak minálunk mostohagyermeké a publicisztikának és a tudományos vizsgálódásnak. Franciaországban a tudományt és a napi sajtót egyaránt érdekli a népszaporodás kérdése: ott az egyke „nemzeti” ügye a nacionalista sajtónak csak úgy, mint a szocialistának.

Miben áll ennek a kérdésnek igazi jelentősége?

Tudományos beállításban: a neomalthuzianizmusnak ma már többé-kevésbé elfogadott tanai mellett sem közömbös a tömegek gazdasági produktívására, a munkamegosztásra, az intenzívebb agrikulturára a gyermeklétszám mindaddig a beláthatatlan időkig, ameddig a mezőgazdasági termelés az iparinak formáját meg nem közelíti.

Gyakorlati beállításban: a holnap kérdései követelik sürgősen az egyke-kérdés valamilyen megoldását az általánosan közeledő agrárius termelési korszak bekövetkeztére. A termelésnek és a népszaporodásnak egymásra ritmikusan következő hullámszerűsége ma általánosan a meliorációk és a „mélyebben szántás” korszakát éli. A kiváltkép

iparos államok agrárius politikát sürgetnek. Németország népessége a legutolsó, 1907-ig terjedő tíz esztendőben nyolc és fél millióval, Angliáé három millióval szaporodott. A nemzetek versenye még nem ért véget s a *dreadnoughtitisz* idején nem közömbös dolog az, hogy ugyanennyi idő alatt Franciaország csak félmillió lakossal számít többet. Azok a „vértelenül elveszített hadtestek”, amelyeket a francia politikusok és publicisták siratnak, nemcsak ágyútöltekeknek lettek volna jók, hanem a nagy agrárversengésben gazdasági tényezőkné is. Mert ebben ma még mindig több ember kell, mint gép. Oroszország az utolsó tíz esztendőben tizenhat millió emberrel és évi negyven millió métermázsa búzával lett — nehezebb.

A neomalthuzianista elv úgy látszik, csak a családok eugenetikájára vonatkozhatik még ez idő szerint. A gazdasági rend nem ismer „eugenetikát”, legfőlebb azt, amit az államok az alkoholdegeneráció rettenetes formájában ok nélkül zúdítanak rá.

Természetesen csak nagy vonásokban mondhatjuk azt, hogy az egyke az ipari kapitalizmus okozta betegség, s hogy utána az agrárius kapitalizmusnak a sok gyerek az érdeke. A népesedéstudomány mai állása szerint is, mint Kovács Gábor a népesedés elméletéről írt munkájában kifejtette, számtalan motívum az, amely az egyénnél a családi létszámot irányítja s e motívumok között a gazdaságinak törvényszerűsége nem több, mint a legszubjektívebb természetű egyéb vallási, pszichológiai motívumok érvényesülése. Különösen minálunk Magyarországon, ahol nemzetiségi és vallási tényezőkkel való összefüggését világosan ki lehet mutatni, s hol a nagyobb igényű, műveltebb reformátusságnak s a magyarságnak térvesztésével is kapcsolatos.

I. Az egyke története és helye déle.

Sajátságos dolog, hogy az egyke Magyarországon nem összefüggő, hanem nagyjában elszórt területeken keletkezett és terjedt el.

Cauderliennek *Les lois de la population en France* címen megírt nagy tanulmányában és a hozzá kiadott részletes atlaszban nagyon erősen összefüggő egyke-területeket találunk, amelyek a múlt század elején elkezdének stagnálni, sőt a legtöbb azután a század derekán depopulációba is átsap. Minálunk nem ez a formája az egykének: annyira pszichológiai rugók mozgatják, hogy legelőször kezd lábrakapni a baranyai Ormánságban, s aztán csaknem egyidejűleg az erdélyi századok között, majd a hontmegyei luteránus lakosságú részeken.

Nagyjából mégis francia divat. A Dunántúlon, ahol az egyke a legelterjedtebb, jártak Napóleon hadai.

Értékes följegyzéseket közölt velem az egész magyarországi egykeügy történetéről Mende Lajos dr., kir. tanácsos, ny. vármegyei főorvos úr, akinek hosszú időn át alkalma volt megfigyelni és kutatni az egyke megnyilvánulásait.

Az ő följegyzései szerint általában mondható, hogy a Dunántúl a rendszer fészke. Azonban, mint a kutatók állítják, Erdély, Pestmegye és a Délvidék sem ment tőle. De a legnagyobb arányú a Dunajobbparton. Baranya-, Tolna-, Somogy-, Veszprém-, Zala-, Fejér- és Vas-

megyében úgyszólván közismert, a Dráva mentén e szokás csaknem általános.

Az egy-gyermekrendszer e meghonosodása a Dunántúlon igen valószínűleg szoros kapcsolatban van az 1809-iki inszurrekcióval; elterjedését mindenesetre az segítette elő.

Napóleon 1805-ben elfoglalta Bécset és ettől kezdve csapatai folyton háborgatták a szomszédos magyar megyéket; sőt később — Magyarország lett a háború színhelye. Közül Komáromig az egész terület francia kézre jutott. Emez ütközetek a franciák helyenkénti megtelepedésével jártak. A csapatok nyomán sok francia maradozott el és családot alapított. Győr vidékén még most is több család van, mely a „francia” jelzőt viseli: Francia Kovács János, Francia Szabó Péter stb. A francia szokásokat meghonosították a francia telepesek: ennek nyomán terjedt a szokás mind jobban és jobban. De e szokás terjedésének mélyebb okai vannak, mint a pusztá utánzás.

Nem véletlen, hogy Baranyában terjedt el legelőbb az egyke. Nem véletlen, hogy a magyar járásokban, amelyek síkon fekszenek s rossz legelőik, vízhiányuk miatt nem üzhetnek igazi állattenyésztést s a szemtermelésre vannak utalva. Nem véletlen, hogy a vasút mellett seholsem egykések a falvak. Nem véletlen, hogy először az erősebb igényű, nagyobb műveltségű reformátusok között terjedt el s azután kezdte ki a katolikus vallású falvakat. Nem véletlen, hogy a magyarok között van elterjedve s csak majd azután terjed — ha a gátat nem lehet neki vetni — a németek között.

Természetesen a gazdasági ok nem egyoldalú. A magyar gazda földszeretete, arisztokratikus hajlandósága, megnövekedett életigényei mind hozzájárulnak. Az ormánsági paraszt kultúrember. Alkalmam volt két év előtt a nagy francia szőlősgazdamozgalom egy pár emberével beszélni. Mondhatom, hogy a mi parasztgazdáink nagyon is kiállják velük a versenyt intelligencia és műveltség dolgában, így aztán ennek a parasztnak lelki rugói is, amelyek házasságának szaporaságát befolyásolják, összetettebbek, különböző gazdasági, erkölcsi, vallási, lelki motívumok, olykor a saját külön közvéleményük is, nagyon sokszor determinálják.

A továbbiakban csak a baranyai egykével fogunk részletesebben foglalkozni; főleg azért, mert az egységesebb terület áttekintése sokkal jobban megkönnyíti a pontosabb szociográfiai felvételt s a következtetéseket. De másrészt éppen Baranya példáján szemlélhetjük az egykés falvaknak valamennyi lehetséges típusát: a városmelletti csak úgy, mint az extenzív gazdaságút.

Baranyavármegyében az egyke keletkezésének ideje egyes vidékeken feltűnően összeesik a földrajzi és gazdasági tagozódással. Három nagy egyke vidék van: a dunamenti, az ormánsági és a mecsekvidéki. A két első síkvidék, latifundiumok és hitbizományok ércgyűrűjétől övezetten, míg az utóbbi hegyalja-rendszerű, legelőkre és szőlőkre alkalmas s a város környezetében fekvő.

A dunamenti egykevidék Moháctól délfelé húzódik le a Duna széles, síkká fejlődött völgyében. Kölked, Dályok, Izsép, Vörösmart, Sepse, Csusa, Kő, Laskó, Kopács, mindmegannyi népesebb jómódú

község, vallásra nézve a Duna-Dráva szögletiek reformátusok, a többi katolikus, vagy görög-keleti. Ezt az egykevidéket, mely így a Duna-Dráva által van keletről és délről körülhatárolva, nyugaton természetes határként a baranyabáni hegylánc zárja be termékeny szőlő-hegyeivel.

A másik és legtípikusabb egykevidék az ormánsági róna. A siklósi hegy alatt, az egész Drávavölgyben, föl egészen a Mecsek aljáig, földrajzi és gazdasági tekintetben egy vidéket képez. Síkföld, szárazabb éghajlatú, jó szemtermő, de már lefelé kevesebb. Színmagyar fajnéppel sűrűn betelepítve. Apró, kicsiny lakosságú községek közel egymás mellett fekszenek. Két, egymásba olvadó vidék ez: a siklósi hegyalja s az ormánsági róna. Református vallású falvaikban mindenütt, még a legkisebbekben is, karcsú, fehérremeszelt templomtorony emelkedik, ez legvilágosabb jele annak, hogy a nép jólétben élt s még hanyatló gazdasága mellett is ragaszkodik szokásaihoz, hitéhez. Sajátos etnográfiai csoport a legtisztább értelemben vett Ormánság: az a mintegy 50 községből álló vidék, amely nyugatról Drávafokon, keletről Diósvizslón végződik. Lukácsy Imre diósvizslói lelkész, az Ormánság nagy ismerője ennek a vidéknek tiszta ormánsági eredetű lakosságát ma mér csak 17 ezerre becsüli. Szokásaik, hagyományaik mellett váltig kitaranak, de azért bizony veszni induló, hanyatló faj, — már sok közöttük az idegen: a bevándorolt, vagy a cseléd.

Az ormánsági róna fönt északon szelíden simul bele a Mecsek aljába. Ez a vidék is színmagyar, de már katolikus vallású s ma már ez is hatalmasan kezdi tanulni az egykét. A Mecsek-aljának már mások a gazdasági viszonyai: itt elég jók a legelők, elég jól fizetnek a szőlők is. A Pécs fölött kelet-nyugati irányban elhúzódó Mecsek láncában fekszenek ezek az egykés községek szép sorjában. A város piacát éllemezik, csakúgy, mint a hozzájuk számítható mecsekhegyháti egypár magyar helység, amely a legújabb időkben már szintén az egykedivat rabjává lett. Nyugatról keletre menve: Boda, Bakonya, Kővágótóttós, Kővágószőlős, Cserkút, Patacs, Rácváros — Pécsnek ez a „Hétfaluja” képezi a nyugati hegyalját, ahol a leányok tizenöt-húsz ezer koronás „egyetinást” visznek a házhoz stafirungképen. Már a keleti Hegyalja valamivel kevésbé fényűzőbb: a közeli bányavidék gazdasági és etnográfiai szférájába tartozik. A jó legelő miatt gazdagodó Mecsek-hegyháton is egyedül a város közelsége és az aránylag kelletlenül gyorsabban eltanult igényeik azok, amik az egyke-rendszert kifejlesztették.

Az adatok összegyűjtésénél eleinte egy-két község egész részletes felvételét terveztük, családonkint; mert érdekes lett volna annak a közelebbi megvilágosítása, hogy az „egyke” esetleges elhalálózása után, nyolc-tíz évi szünet után megszületik a második „egyke” s hogy a házasság első három-négy esztendeje majdnem mindenütt meddő „(néhol a közvélemény egyenesen megbélyegzi azt az anyát, akinek a házasság első esztendejében már megszületik a gyermeke) — de ezt a tervet később elejtettük. Mert bármennyire intelligens és az ügy iránt komolyan érdeklődni kezdő parasztsággal állunk is szemben (a törvényhatósági közgyűlésen ők maguk kardoskodtak legjobban az adatgyűjtés mellett) — mégis a családi élet dolgaiba való belenyúlás

lett volna az olyatén természetű, családonkénti összeírás, amilyent még statisztikai hivatal sem foganatosított.

Ellenben igénybe vettük a központi statisztikai hivatal készséges és hathatós közreműködését az egyéb adatok összegyűjtésénél, úgyszintre a magánosok által felajánlott, sokszor nagyon érdekes adatgyűjtéseket és szakvéleményeket, nemkülönben a községi előljáráásoknak kérdőpontokra adott véleményeit. Ezeket a kérdőpontokat nem lehetett a gazdasági viszonyok teljes részletezésére kiterjeszteni, mégis a mi „kulturparasztjaink” és ritka intelligenciájú jegyzőink egyik-másik idevágó jelentése annyira érdekes, találó és bátor, hogy az elért eredménnyel teljesen meg lehetünk elégedve.

Nagyjában a tipikus egykevidékek szerint fogom most a beérkezett jelentések leszűrődött eredményeit ismertetni, hogy aztán az okokat és az ajánlott „orvosságokat” szemügyre vehessük.

2. Az egyke a Duna mentén.

A Dunamentén elterülő egykés falvak természetes földrajzi határa észak felé Mohács városa. A Mohácstól északra fekvő, jobb leelőjű és szőlőhegyekkel is bíró községek nem hódolnak az egykének. Mohácstól délre, le egészen a Duna-Dráva szögletéig, a Duna belsejében sorakoznak ezek az egykés falvak egymás mellé.

Mint az egész vidékre jellemzőt, kiemeljük a mohácsi járás főszoigabirájának jelentéséből a következőket:

„Megállapíthatom ténykép, hogy járásomban az egy-gyermekrendszer a református vallású magyaroknál — különösen Kőlked és Mohács község-ekben — dívik és kezd már Dályokon és Izsépen is a sokákok között lábrakapni.

Mindenesetre feltűnő jelenség, amelynek különleges okai lehetnek, hogy épen a református magyarság az, amelynél ez a baj leginkább szembeötölő módon jelentkezik.

Jelentkezik és terjed ez az intelligens osztálynál is.

A kedvezőtlen gazdasági viszonyok, a élet nehéz volta, a kényelem-szeretet és bizonyára örökösödési jogrendszerünk (az egyenlő osztzkodás elve) is erősen befolyásolják ezt a kérdést.

Egy gyermekkel olcsóbban, könnyebben, kényelmesebben, kevesebb gond-dal és bajjal élek meg, sőt a jövőjét is jobban biztosíthatom, mint ötrel vagy tízzel.

Aminők és ahányfélék tehát az alaptényezők, az okok, amelyek indítékai és előidézői ennek a bajnak, ugyanolyanoknak és annyiféléknek kell lenniök azoknak az eszközöknek is, amelyekkel ezt a bajt — szerintem — teljesen megszüntetni ugyan sohasem, de leginkább csökkenteni, korlátozni lehet.

A népszellem megváltoztatása, bizonyos kézzelfogható anyagi előnyök nyújtása, (magasabb, illetve több gyermeknél kevesebb adó fizetése, több gyermek után magasabb fizetés) az egy-gyermeket megillető kedvezmények (Véderőtörvény 34. §.) megszüntetése, viszont ennek és ilyen kedvezményeknek a többgyermekre való kiterjesztése, a gyermeknevelés (iskoláztatás) olcsóbbá tétele és a kényszerosztály mellőzésével a végrendelkezési szabadság biztosítása volnának — szerény véleményem szerint — egyebek között azok az eszközök, amelyekkel a siker némi kilátásával lehetne az egy-gyermekrendszer kérdésének megoldásához fogni.”

Hogy az egyke elterjedtsége s a depopuláció milyen fokú, azt az alább összeállított adatokból is láthatjuk, a melyek legjellemzőbben mutatják a fogyást. Szembeszökő, hogy a hat éven aluli lakosság száma csaknem mindentűt kisebb az egész népesség egytizedénél, holott ennek az országos átlaga 16.8% volna. Az ezer lélekre eső születések száma pedig 35 és 40 között ingadozik az országos átlagban. Baranyában ritkán éri el a 30-at.

A község neve	Összeg népessége		A hét éven aluliak száma 1900-ban	Ezer lélekre esett születés
	1869	1900		
B.-Kisfalud	1425	1447	184	30,8
Dályok	1948	1927	162	16,9
Izsép	1655	1722	167	20,3
Darázs	1817	2237	269	27,5
Herceg-marok	1203	1310	140	29,8
Bár	720	701	84	25,7
Kölked	930	867	64	12,7

Kölked község a legtipikusabb egykés falvak vidéke. Innen Ádám Imre ref. lelkész úr buzgalmából kaptunk kimerítő és érdekes jelentést; amelyből kiemeljük a következőket:

Kölked község régebbi anyakönyvei elégték, csak 1813-nál kezdődnek az újabbak. Ezekből a következő statisztikai táblázatot lehet összeállítani:

	Született	Meghalt	Szaporodás	Fogyás
1813-1819-ig	220	160	60	—
1820-1829-ig	299	255	44	—
1830-1839-ig	264	252	12	—
1840-1849-ig	286	252	34	—
1850-1859-ig	248	255	—	7
1860-1869-ig	206	198	8	—
1870-1879-ig	168	243	—	74
1880-1889-ig	133	206	—	73
1890-1899-ig	106	175	—	70
1900-1908-ig	64	129	—	65

Ezek az adatok mutatják, hogy a fogyás az 50 éves években kezdődik. A 60-as években a mérleg nyelve mintha plusz felé billenne, de már a 70-es években a fogyás egész ijesztő mértékben lép fel.

A fogyás kiinduló pontja az 1848. évi törvényekben, illetőleg az ezen törvények következtében beállott gazdálkodási változásban keresendő. Mert 48 előtt a földet elidegeníteni nem lehetett, a föld után járó robotot a nagyszámú családnak sokkal kényelmesebben lehetett leszolgálni, mint a csekély népességűnek; 48 előtt a lakosság erdei munkával és baromtenyésztéssel kereste meg kenyerét, a sok jószág ellátásához, disznófalkák őrzéséhez, lovak, tehének legeltetéséhez sok ember kellett. Mivel házközösségben élt a falu népe, a földbirtok nem aprózódott el a családfő elhalálása után, a házhoz tartozott azután is; a legöregebb testvér volt a nagyszámú családnak ura, parancsolója, a leányokat kiházásításuk alkalmával egy „rügött borjúval”, vagy ennek ellenértékével, 20 forinttal elégitették ki — a földbirtok megmaradt a cseléd kezén, mint hitbizomány, azzal a különbséggel, hogy a fiúk, illetőleg testvérek is élvezték annak hasznát, de részesültek a föld után járó teherviselésben is, de a gazda a legidősebb volt.

A 60-as 70-es években a házközösség megszűnik. A leány is jussát követeli és viszi magával férjhezmenetele alkalmával az őt megillető birtokrészt. Elaprózódik a birtok. Van határunkban olyan önálló birtokrész, amelynek hosszasága ugyan egy dűlő, de szélessége csak két öl! Ha a lakosság terjeszkedni tudna valamerre, talán szaporaság jönne létre. De községünk három nagy hatalmasság közzé van beékelve. Délen kezdődik a templomtól 300 ölnyire a Frigyes herceg 113 ezer katasztrális hold birodalma. Északon a templomtól 700 ölnyire a pécsi püspök 1000 holdas pusztája, keleten a Duna vet bizonytalan határt községünk kicsiny területének. Hol találjunk földet? Merre terjeszkedjünk? Bizony a főhercegi uradalom többre becül egy szarvast, mint sem hogy bármely községnek is, ha csak haszonbérbe adna is egy szelvény földet.

Mert a falu népe előtt csak a föld a megélhetés feltétele. Föld, föld. A körülöttünk levő német községben ha szaporodik a család, a felesleget elküldi mesterséget tanulni. De nálunk ez szinte elképzelhetetlen. A németeknél bizonyos értelemben megvan még a hitbizomány vagy majorátus, amennyiben a legidősebb gyermek a szülőknek *auszug*-ot, életjáradékot ad természetben, testvéreit pedig pénzben fizeti ki. A sokákok házközösségben élnek.

Az egyke-rendszer oka tehát: a birtok elforgácsolásától való féltélem, a terjeszkedni nem tudás elsősorban.

Másodszorban pedig a túlságba vitt fényűzés. Ételben, italban, házi berendezésben, ruházkozásban. Erre „muszáj” pénzt teremteni a pokol fenekéről is. Egy 12 holdas gazda leánya férjhez menvén, 300 forintos esküvő-ruha volt rajta, a lakodalom a ruhán kívül 700 forintba került. Pár évvel ezelőtt Mohácson villamosvilágítást vezettek be, a függő petróleumlámpákat eladogatták az urak. Vagy 3000 forint ára lámpa került pár hét alatt a faluba. Aki már nem tudott kéz alatt venni, panaszkodva említette, hogy neki nem jutott, a boltban volt kénytelen újat venni, mert mindenkinek van már, neki is kell, hogy meg ne szólják . . .

Még lejjebb haladva a Duna mentén:

A község- neve	A község népessége		A hat éven aluliak száma 1900-ban	Ezer lélekre esetl. szül. átl. 1906/7-ben
	1869	1900		
Csuza	1077	1130	102	23,0
Sepse	1014	1072	106	23,3
Vörösmart	2200	2419	213	18,2
Hercegszöllős	2665	2553	273	25,7
Kő	446	390	26	11,5
Karancs	1525	1674	157	24,2
Lócs	1172	1111	123	23,4
Benge	476	516	72	23,3
Pélmonostor	1532	1720	204	35,8
Baranyabán	2233	2471	284	27,5
Sarok	438	519	65	33,7
Baranyavár	2412	1401	93	20,7
Ivándárda	565	1397	157	28,9

A községi elöljáróságok jelentése szerint az egykerendszer itt már 50—60 év óta dívik kizárólagosan a református magyar családokban, s terjedőben van.

Oka:

„a magyar nép túlhajtott önérzetében, helyesebben büszkeségében kere- sendő és található fel. Ezek görcsösen ragaszkodnak a földhöz s ezzel a vagyoni függetlenséghez. Iparra, kereskedelemre gyermekeiket nem adják, mert azt magukra szégyennek tartják. Gyermekeik jövőjét csak a meglevő földbirtok egybentartásában találják fel s ezért terjedt el az egy-gyermekrendszer. Birtokot szerezni ezen a vidéken, ahol csak hitbizományi birtokok vannak, nem lehet s minthogy az örökségkép reászállott birtokot megosztani nem akarja, ragasz- kodik az egykéhez. Hogy birtoka megosztassék, vagy gyermekeit más pályára adja, arra alig lehet reávenni, mert szerinte csak a föld nyújt biztos megél- hetést, ők pedig nem akarják, hogy gyermekük szegény legyen. Ez volt az eredeti indítóok! Ma már épen az egy-gyermekrendszer folytán sok családban akkora birtok egyesült, hogy abból több gyermek megélhetése is biztosítható lenne, de sajnos, most már megrögzött szokás az egy-gyermekrendszer, s bármily nagy legyen is a birtok, csak egy gyermek van.”

Baranyavárott a községi előjáróság jelentése szerint az egyke- rendszer emberemlékezet óta észlelhető, általánosságban s egyforma állapotban áll fenn.

Oka

„Az egy-gyermekrendszernek számos és pedig a legkülönbözőbb gazda- sági és erkölcsi okai vannak. Elsősorban állanak a gazdasági okok. A lakosság túlnyomó része szegény kisbirtokos és napszámos, kik 4—5 hold földdel bírnak s nem akarják, hogy haláluk után ezen csekélyke birtok is többfelé szakadjon, mert akkor már egy család eltartására nem elegendő. A több földbirtokkal bíró, jobbmódú családok pedig félnek a feldarabolásától azért, hogy utódaik is jobb módban éljenek és a nagyobb vagyonnal járó előnyöket, a községben való vezetőszerepet el ne veszítsék.

Igen fontosak másodsorban az erkölcsi okok is. A 18 éves fiatal gyerek- emberek 14 —15 éves lányokat vesznek nőül, kik már a szülői házban oly szellemben nevelkednek melynek eredménye azután, hogy csakis a házasságnak 3—4. évében születik első gyermekük s a legtöbb esetben az egyetlen is. A fiatal anyák félnek a gyermekkel való sok fáradtság- és gondtól, a gyermek ápolásáról és neveléséről különben is primitív fogalmaik vannak. Miután nem- csak gyermekeik, hanem férjeik ruháit is csaknem kizárólag maguk készítik, s miután különösen a fiatalabb asszonyok a cifraságnak és szép öltözködésnek nagy hívei (egy-egy ruhadarabjuk hónapokig tartó munkába kerül), így ruháik készítése csaknem egész idejüket lefoglalja, ebben pedig több gyermek ápo- lása és gondozása csak akadály előttük és a gyermek csak nyűg a nyakukon. Az egyetlen gyermek azonban annál több kényeztetésben és — sajnos — gyakran rossz nevelésben részesül, felnőtt korában szülőinek nem sok örö- met okoz, így nem csoda, senkisem akar magának hálátlan gyermeket fel- nevelni.”

Laskón a községi előjáróság jelentése szerint az egykerendszer 25—30 éve észlelhető, csupán a vagyonos családoknál, s változatlanul áll fenn.

Oka:

„A meglevő birtokot a megosztástól óhajtják a szülők megóvni azon tévhitben, hogy a földbirtoknélküliek megélni nem bírnak: ebből egy közvetett ok állott elő, most már kényelemszeretetből nem akar foglalkozni a gyermek-

nevelés bajjaival és gondjaival, sőt ma már szégyennek tartja az egynél-több gyermeket. Egy másik okként az jelöltetik meg, hogy bevett szokás az ifjakat korán: a férfiakat 18, a leányokat 16 éves korukban összeházasítani: ezen fiatal házások, az életküzdelmet nem ismerve, teljesen a szülők gondoskodása alatt élik házaseletük első éveit; a szülők tilalmára nem nemzik meg a gyermeket; a szülőknek ezen tilalma azon alapul, hogy a terhes állapotban levő nő, illetve a gyermekkel bajlódó fiatal anya elvonatik a munkától arra az időre, míg az állapot tart.

Orvossága:

Egyrészt a kíméletlen szigorúsággal való eljárás az „angyalcsinálók” ellen, a felmerült gyanús eseteknek több oldalról történő 3 - 4-szeres ellenőrzése és felülvizsgálata; másrészt országos törvényhozás útján akként való intézkedés, hogy ne a vagyon arányaiban kapjanak az egyének kisebb-nagyobb jogokat, hanem a nemzett gyermekek száma arányában; pl. országgyűlési képviselő választásakor a több gyermekkel rendelkezők részesíttessenek több szavazati jogban; katonakötelezettség tekintetében a második gyermek bizonyos előnyben volna részesítendő s fokozatosan minden későbbi gyermek mind több-több előnyt élvezzen a katonáskodási kötelezettség terén; a községi képviselő-testületben, vármegyei bizottsági tagságban a több gyermekkel bíró családok birjanak tagsági joggal; mert az ilyen gyűléseken a nagybirtokos birtokának fentartása érdekében emel szót és működik közre, míg ellenben a sok gyermekkel rendelkező, esetleg szegény családfőnek nincs megadva az alkalom arra, hogy a családjának létfentartása érdekében vehessen részt a tanácskozásban és a vonatkozó intézkedésekben való közreműködésben.

Végül a törvényhozás intézkedjék aziránt, hogy úgy a hatóságokkal való érintkezésben, mint egyéb eljárásokban a több gyermekkel bíró családfők-részesíttessenek előnyben, ügyes-bajos dolgaik elintézésének sorrendje a gyermekek számától tétessék függővé és sohasem a vagyoni helyzet kedvezőbb voltától.”

3. Az egyke a Dráva-völgyében.

Földrajzi és gazdasági tekintetben az egész baranyai Drávavölgy jóformán egységes földdarab.

A kálvinista magyarságnak csaknem legnagyobb összefüggő területe ez a Dunántúlon, mely az utolsó ötven év alatt gazdálkodásban is stagnál s a népszaporodásban a csendes pusztulás képét mutatja. Életszükségeitek nagyobbodása nem oldódik fel az intenzívebb termelésre való törekvésben (aminek úgyis számos akadály áll útjában), hanem csendes megadással, igazi nemtörődéssel fejt ki a lakosság a nyomasztóbb gazdasági viszonyok folytán „passzív ellenállását” és az „egy fertály, egy gyerek” elvét honosítja meg előbb szokásaként, azután erkölcsöként.

Etnografikai tekintetben mégis két részt tudnánk nagyjából megkülönböztetni ezen a földdarabon: az egyik a siklői hegyalja, a siklői hegyláncolat körül elterülő falvakkal, a másik a tipikus székely-avar eredetű ősnép hazája, az Ormánság.

Maga Siklós város sem mutatja a hozzája hasonló típusú városok rendes szaporodását; sem a születési arányszám, sem pedig a bevándorlás nem olyan, amely ekkora vidék természetes középpontjánál várható volna.

A siklósi Hegyalján:

A község neve	A község népessége		A hat éven	Ezer lélekre
	1869	1900	aluliak száma 1900-ban	esett szül. átl. 1906/7-ben
Siklós	4296	4959	562	28,5
Gyüd	704	700	61	20,7
Szava	573	545	53	21,1
Bécsé	588	730	85	34,9
Turony	446	389	37	15,4
Csarnóta	315	290	19	13,8
Harkány	619	713	65	26,7
Drávaszabolcs	510	447	43	20,1
Ipacsfá	49	38	3	18,0
Márfa	270	247	23	12,1
Terehegy	546	465	28	11,8
Nagyharsány	1456	1195	70	14,6
-Nagytótfalu	563	478	33	15,7
Matty	707	597	52	15,9
Kisharsány	645	577	44	11-3
Gordisa	493	423	45	14,2
Siklósnagyfalu	678	496	24	10,0
Old	528	545	47	22,9
Kistapolca	171	193	23	31,0
Egyházasharaszti	560	424	32	9,4

A pusztulni-veszni induló magyarságnak legtipikusabb képét mutatja azonban Baranyában az Ormánság, amelyen az egyke a legelterjedtebb.

Eredeti, ősmagyar vidék az Ormánság, amelyet már a XII. században így neveznek a földjét borító erdőségek után. Nyelvében, szokásaiban, ruházatában egyaránt megőrizte a legrégebb hagyományokat s messze különbözik a környékbeli, szintén református magyar falvaktól az ormánsági falu. Amint az Ormánság lelkes ismerője és írója, Lukácsy Imre, diósvizslói református lelkész leírja a magyarságon és a kálvinistaságon kívül még egy jellemzője van ennek a vidéknek: a nőknek festői viselete, a bikla, vagy másként kebel.

Ma már csak tizenhétézer lelket számlál ez a negyvennégy községből álló kis népség, amelynek ősmagyar hagyományai, szokásai mellett minden jel arra vall, hogy legősibb eredete még messzebb kereshető s hogy valószínűleg avar-székelymaradék volt a törzse, amely annyi időn át dacolt a sík földön a népek nagy harcaiban. A reformáció idején lett ez a vidék is kálvinistává s ma már összeforrt a vallásával nemzeti, etikai jellege is, mert ha valaki más vallására tér át közülök, az leveti a népies viseletű biklát s azt mondják rá, hogy „kiöltözködik”.

Gazdasági tekintetben az egész földdarab egységes: jó termőföldek a sík vidéken, de egy kissé száraz éghajlat, alföldies szemtermeléses gazdálkodás. Az erdők nagyjából kiirtva, a Dráva vidéke szabályozatlan. Búzában és kukoricában jeleskednek; állatállományuk kevés. A legtöbb helyen háromnyomásos gazdaság; a gép kevés. Az

árva negyedtelek portáján egy gyerek ha játszik, vagy még egy se: ez az Ormánság.

Józan, értelmes, iskolázott, munkás a férfiak; házi iparban, házkörül munkában kiváló az asszonya. Az iskolákra, templomra, közügyekre sokat adnak. Endogámok és más magyarral nem lépnek házasságra. A földben arisztokraták. A cselédjük, iparosuk lehet német, a boltosuk lehet zsidó: de az „egyke” csak gazda marad . . .

A tipikusabb egykés községeik ezek:

A község neve	A község népessége 1869	A hat éven aluliak száma 1900	1900-ban	Ezer lélekre esett szül. átl. 1906/7-
Diósvizlő	686	700	60	19,3
Sámod	350	301	29	15,0
Körös	683	717	109	20,9
Baranyahidvég	479	501	63	15,0
Adorjás	311	306	36	24,5
Sámod	350	301	29	
Kovácskida	364	392	109	17,9
Drávacsehi	426	387	40	14,2
Drávacsepely	456	457	54	15,3
Drávpalkonya	687	716	93	18,2
Drávaszerdahely	409	333	30	15,0
Kémes	454	470	40	14,9
Tésenfa	367	400	54	21,3
Szaporcza	558	523	47	13,4
Drávpiskó	272	259	27	11,6
Rádfalva	618	654	72	13,8
Czun	517	462	41	18,4
Vajszló	1187	1249	142	18,8
Hírics	644	669	80	25,4
Kisszentmárton	439	338	28	11,8
Besencze	332	339	30	19,2
Páprád	345	324	40	24,7
Luzsok	393	338	41	13,3
Vejti	475	490	54	17,3
Sellye	1558	1834	205	29,4
Kákics	508	549	72	34,6
Marócsa	511	429	47	26,8
Drávaiványi	648	599	58	12,5
Bogdása	993	999	113	26,0

Sámodon a községi előljárásság jelentése szerint úgy a községben, mint annak széles területében egyes jobbmódú családok kivételével az egy-gyermekrendszer általánosnak mondható.

Okát

„elsősorban az itteni parasztbirtok kicsiny voltában látja az előljárásság, az $\frac{1}{4}$ -telek jövedelméből két-háromtagú család élhet meg rendesen, nélkülözés nélkül, semmi reménye sincs, hogy több gyermek születése esetén a kisbirtokokosok mindenik gyermekének egyforma megélhetési módot biztosítson, annyira

körül van véve holtkézen fekvő nagybirtokokkal. Az itteni kisközségi határok különben sem engedik terjeszkedni, szolgáljon például Sámod községnek kb. 720 magyar holdnyi területe; ezen területen körülbelül 300 lélek dolgozik erősen megélhetéséért. Családjához ragaszkodik az ember, szeretne mindenik gyermekének egyforma anyagi segítyt nyújtani szárnyrabocsájtásakor, községének kis határa és az ércgyűrűként övező kötöttbirtok azonban nem engedik terjeszkedni, örülhet, ha a mai nehéz viszonyok között öröklött birtokát megtarthatja úgy, amint őseitől átvette. Családjára iránt tartozó köteletségének tartja maga után legalább is olyan módot hagyni, amilyent ő vett át. így érlelődik meg nemzetiségről-nemzetiségre az egy-gyermekrendszer eszméje, mert ha ettől eltér s $\frac{1}{4}$ telek birtokában két-három, sőt több gyermeke is születik, hacsak véletlen szerencse folytán egy gyermekét nem tudja általános örökösévé tenni, a többit pedig hasonló módú egy-gyermekes családnál elhelyezni, hiába lesz a kisbirtoknál a sok munkáskéz, szerezni nem tud, a meglevő kisbirtok pedig nem elég egy nagyobb család eltartására, így a különben rendes módban levő törzsnek már első hajtásai satnyulnak, az $\frac{1}{4}$ telekből $\frac{1}{8}$ -ad telkes lesz, amely pedig éppen csak a betevő falat megszerzésére elég.

Második okát kisérszben abban is látja az előljárásság az egy-gyermekrendszernek, hogy a birtokfentartás politikájával szemben az állam jórészt tehetetlenül áll, nevezetesen az erre irányuló bűnös üzelmeket a rendelkezésére álló közegészségügyi szolgálattal nem képes ellenőrizni és csak kismértékben is megtorolni.

Orvossága:

„Az előljárásság azon kivezető utat látja, hogy az itteni kis ingatlanokkal rendelkező népesség az államhatalom gyors és megfelelő intézkedése folytán akár telepítés, akár más módon földbirtokhoz juthasson s így biztos megélhetést nyújtván nekik, nemzetfentartó hivatásukhoz ezzel kedvet is fog adni.”

A Pécsi-víz és a Fekete-víz vidékén:

A község neve	A község népessége		A hat éven	Ezer lélekre
	1869	1900	aluliak száma	esett %-átlag
Magyarmecske	566	570	53	27,2
Rónádfa	304	237	25	24,1
Hernádfa	133	160	26	42,2
Monosokor	212	314	34	42,6
Okorág	442	938	140	36,3
Magyartelek	466	412	26	31,6
Kisasszonyfa	426	487	47	23,0
Gilvánfa	351	349	30	30,1
Czinderybogád	219	274	35	31,0
Ujmindszent	282	213	24	35,2
Ózdfalu	518	530	58	21,2
Monyorósd	513	578	109	11,0
Hegyszentmárton	302	295	28	11,9
Alsóegerszeg	298	265	25	15,5
Baksa	706	678	75	34,7

Baksán az előljárásság jelentése szerint az egykerendszer már régóta, pontosan meg nem állapítható idő óta jórészt általánosságban lelhető, s terjedőben van.

Oka:

„Gazdasági jellegű: a birtok megosztásától való félelem, ragaszkodás a birtokhoz, mert nem annyira a szegény, vagyontalan családoknál, gazdasági cselédeknel észlelhetők az egy-gyermekrendszer tünetei, ahol a szegénységtől való félelem, a megélhetésnek a gyermeknevelés terheitől való szabadulás útjánai megkönnyítése szerepelhetne magyarázatul, hanem ép ellenkezőleg: a legvagyonosabb családoknál, ahol úgy a gyermek-, mint a házassági rendszer a birtok összetartozását célozza.”

Orvossága:

„Meggátlására szolgáló intézkedéseknek különösen a gyermekelhajtás megakadályozását kellene célozniok. A gyermekelvezetés módjaként dívik az, hogy a gyermeket javasasszonnyal elsikkasztják, a már megszületett gyermektől megvonják a táplálékot, vánkossal elfojtják, betegség esetén orvosi kezelésben nem részesítik. E tüneteknek megfelelőleg kívánatos volna a csendőri nyomozás hatáskörének kiterjesztése gyanús esetekre, mert sokszor mindenki tudja, hogy némely anya gyermekelvezetés miatt fekszik, mikor is a csendőrség előleges bizonyítékok hiányában, bűnjelek nemlétében nyomozást nem indíthat. Kívánatos volna ily gyanús esetekre nézve az orvosrendőri vizsgálat kiterjesztése, mely kiterjesztendő volna oly esetekre nézve is, mikor 7 éven aluli gyermekek, különösen csecsemők, orvosi kezelés nélkül halnak el, mert az elhalálozás gyanús okainak megállapítása terén tudatlan halottképek legtöbbször veleszületett gyengeségnek vagy a szülők által bementett kórmennek minősítik a halál okát, mely a már említett táplálék-elfvonás vagy vánkossal való elfojtás miatt állott elő. (!) Közismert dolog, hogy majdnem minden községnek megvan a maga vénasszonya, javasasszonya, kiről mindenki tudja, maguk a csendőrök is tudják, hogy kuruzslással, gyermekelhajtással foglalkozik.”

4. Az egyke a Mecsek vidékén.

Az egykének a harmadik elhelyezkedése Baranyában, a Mecsek vidéken, már kevésbé összefüggő, inkább elszórt terület. Hozzá tartozik a Pécsvárosa körül elterülő falvak nagy sokasága, a Mecsekhegylánc keleti és nyugati aljában és a szélesen elterülő Mecsekhátnak hegyes-völgyes talajon fekvő apró kis községei.

A nyugati Hegyalján:

A község neve	1869	1900	A hat éven	Ezer lélekre esett szül. átl.
			aluliak száma A község népessége 1900-ban	
Patacs	687	752	70	21,3
Ráczváros	301	327	31	15,7
Mecsekszentkút	128	170	22	38,2
Magyarürög	430	451	42	12,2
Kővágószőlős	915	796	64	21'4
Kővágótöttös	615	491	42	23,4
Cserkút	406	382	92	20,9
Pellérd	1283	1502	167	23,3
Pécsaranyos	527	504	61	22,8
Keménygadány	170	186	17	10,7

Itt már a gazdasági okok kevésbé előtérbelépők; nagyon sokszor a városhoz közelfekvő falvak fényűzése az egykének a főmozgatója.

A keleti Hegyalján:

A község neve	A község népesség-e		A hat éven Ezer lélekre	
	1869	1900	aluliak száma esett 1900-ban	szül. átl. 1906/7-ben
Mecsekszabolcs	1206	3924	629	30,5
Hird	586	618	93	18,6
Vasas	804	1512	215	26,5
Somogy	646	1286	219	44,4
Martonfa	397	361	47	20,8
Hosszúhetény	2206	2511	303	31,0

Mecsekszabolcs, Vasas és Somogy csak részben egykésék, ezeknek a községeknek megnépesedése a hozzájuk kapcsolt bányatelepekről ered. Érdekes jelenség itt a „kétlaki paraszt”, aki télen a bányában dolgozik, nyáron a kis földjét műveli. Ez már hódol az egykedivatnak.

A pécsi járás többi községeiben» így a Mecsekhatón fekvő pécsváradai és hegyháti járásban már kevésbé jelentős az egyke térfoglalása. Hogyisne, hiszen csak magában a hegyháti járásban tizenöt falu lett 1890-től 1900-ig magyar többségűből német többségűvé! A baranyai németiség ez a vidék, amely állattenyésztésével és tejszövetkezeteivel oly kitűnően prosperál s amely a „tisza szobájában” — a német császár arcképét tartogatja . . .

5. Ö s s z e f o g l a l á s .

Baranya egyike ma az ország leggazdagabb vármegyéinek.

Földjének szerencsés fekvése folytán természeti kincsekben csak úgy gazdag, mint jó termőföldekben. A déli része sík, mint az Alföld, de éghajlata az Alföldénél jóval kedvezőbb. A Duna és a Dráva egész mentében élénk hajóforgalmú; Mohács egyike a legnagyobb dunai kikötőknek. Hegyei szénbányákban gazdagok: a Dunagőzhajózási Társaság bányáiban közel ötezer bányamunkás túrja a földet az osztrák részvényesek kuponjai kedvéért; a komlói állami s a szászvárvideki részvénytársasági szénbányák is hasonlóan virágnak. A Mecsek alján és szélesen elnyúló hátán jó legelőjű dombvidék sorozza állattenyésztés dolgában a Dunántúl harmadik vármegyéjévé. Tejkivitel dolgában meg épen az első az országban. Nagyiparai feltételei sem hiányoznak, mint azt Leopold Lajos a Gyáriparosok Országos Szövetségének pécsi vándorgyűlésén kifejtette: Pécsnek egypár ipartelepe maga legnagyobb az országban a saját nemében. Szóval, hogy vázlatos képünket befejezzük: a gazdasági tényezők egyensúlya dolgában egész kis Franciaország, amelynek még nagyobb gazdasági jövőt biztosít a megnyílt baja-bátaszéki híd, amely az Alfölddel való intenzív erőikcserélést teszi lehetővé.

És a népszaporodás dolgában mégis a legeslegutolsó.

Az a keleti Hegyalján lakó „kétlaki paraszt”, aki télen a bányát bújja, nyáron át pedig kicsi földjét műveli, legnagyobb bizonyága annak a küzködésnek, amelyet az itt lakó a mostoha gazdasági viszonyokkal szemben kifejít. A kivándorlás — eltekintve a városi és a bányavidéki ipari proletariátus fluktuáló vándorlásától — jelentéktelen s leginkább a németeklakta hegyháti Vidékekre szorítkozik.

Egyfelől áll a dunántúli népességnek az országban legmagasabb műveltségéhez mért jobb *standard of life* felé való vágyakozása, másfelől ott van az áru- és termésértékesítés nyomorúsága, a még mindig kezdetleges közlekedés, a hegyi vidékek miatt kevés vasút (egypár most van épülőben) és a latifundiumok, meg az óriási holtkézi birtoknak tilalomfája. Bár a korlátolt forgalmú birtokoknak 32%-a esik erdőre, mégis az egész szántóföldnek egyötöde van lekötve. 18 ezer hold közalapítványi, 24 ezer hold püspöki, 26 ezer hold káptalani, 150 ezer hold családi hitbizomány, több mint százezer hold közbirtokossági földterület fekszi meg Baranyának a szívéét: az országos átlagnak több, mint négyszerese!

Íme: az egykének legmélyebb gazdasági gyökere !

De, hogy teljes igazságot adjunk, mindjárt ott van mellette a sok motívum közül a másik legerősebb: a magyar paraszt arisztokratikus hajlandósága. Hogy a birtok egy kézben maradjon, ez a legegyszerűbb megoldása a kérdésnek. Az igények emelkednek, a termés értéke nem emelkedik olyan arányban, hogy még egy gyereknek elég legyen.

Nagyharsányban már vagy harminc esztendeje két-két birtok egyesítése van napirenden. A község lakossága harminc év alatt háromszázzal fogyott. Már nemcsak az aratásra szerződtenek idegen cselédek, hanem állandóan tartanak az egész telkesek cselédgyereket, akinek jaj, ha szemét a gazda lányára veti. Ez a paraszt már aztán igazándi arisztokrata. A holtkézi birtokok megszüntetését szeretné, de azt már mégsem, ha „minden gyüttmentnek” adnának választójoget. . .

Ha a beérkezett községi előljárásági jelentéseken végig tekintünk, azok túlnyomó nagy többsége az ősi birtok megosztásától való félelmet tekinti az egyke okának.

Ezzel szemben több község az egygyermekrendszer okát a földhiányban látják.

Ismét mások a katonai kedvezményekben, vagy a korai házasságban látják.

Végül olyan községek is vannak, melyek egyedül a fényűzést és a nők hiúságát tartják az egygyermekrendszer okának:

Az egygyermekrendszer megszüntetésére a községi jelentésekben a következő orvosság terve merült fel: 1. a kötött birtok fölszabadítása; 2. a hadmentesség behozatala; 3. az elsőszülöttségi jog behozatala; 4. az ipari kereseti alkalmak fokozása; 5. a földszerzés megkönnyítése; 6. államsegélyes tehermentesítés; 7. adóelengedés; 8. az egykések megadóztatása; 9. a többgyermekes családapáknak adandó kedvezmények; 10. állami biztosítás; 11. a korai házasságok meggátlása; 12. a gyermekelhajtási eseteknek szigorú megbüntetése.

Az „okoknak” és az „orvosságoknak” ez a változatos képe is mutatja, hogy mennyiféle motívum hozza létre s orvosolhatja (talán) az egykét. Hogy ne kicsinyeljük az egyke hatásait nemzetközi relációkban sem, arra itt van Franciaország példája, mely adóelengedéssel, kedvezményekkel máris megindította az egyke elleni szociálpolitikai intézkedések sorozatát. Hogy mindebbe mélyebben kell bele nyúlni, hogy a „tüneti kezelés” itt nem segíthet, az csak természetes az eseményeket szociális (és szocialista) megvilágításban szemlélő kritika előtt.

6. Az egyke-akció.

Somogy vármegye vagy tíz éve, Baranya vármegye három éve kíséri figyelemmel, fájdalmas érdeklődéssel népességének csökkenését. Széchenyi Imre grófnak kezdeményezésére indította meg és Széchenyi Aladár gróf tartja ébren a kérdést: a somogyi „egyket”.

Baranya vármegyében ezelőtt három esztendővel Benyovszky Móric gróf főispán indította meg a mozgalmat, aki vármegyéjében tett utazásai alkalmával fájdalmasan látta mindenütt az „egyke” jelenségeit s átírt az alispánhoz, hogy hívjon össze bizottságot annak tanulmányozására. A magyar kir. központi statisztikai hivatal kutatásai és adatgyűjtései jelentősen közelebb vitték a nagybizottságot kitűzött céljához: az „egyke” okainak tudományosan is igazolható földerítéséhez. Somogy vármegye törvényhatósági bizottsága Kaposvárott már 1907. év május hónap 6-án tartott évnegyedes közgyűléséből az egygyermekrendszer megszüntetése végett következő törvényes intézkedéseket kérelmezi:

„Örökösödési törvényeinknek megfelelő módosítását, miután ezek még a legkisebb szétforgácsolását több örökös között is lehetővé teszik abban a meggyőződésben élvén, hogy a földbirtok oszthatóságának korlátozásával elvágthatjuk a baj egyik legfőbb gyökerét.”

„Véderőtörvényeinknek olyképeni módosítását, hogy minden harmadik fiúnak a katonakötelezettség alóli mentessége biztosíttassék.”
„Törvényhatóságilag kimondandó lenne továbbá, hogy egygyermekű családoknál se kivételes nőülési engedély se póttartalékba helyezés kedvezménye ne adassék meg, hacsak az apa vagy anya nem teljesen munka- és kereséktelen.”

„Állami bérleteknél, vasúti munkálatoknál és mindenféle állami alkalmazásoknál elsősorban a népes családok sarjadékait vegyék figyelembe. Mindennemű pótagóknál pedig nyújtassék kedvezmény a több gyermekkel bíró családoknak olyformán, hogy a nőtlen adófizetők pótagójuk 50 százalékával, a gyermektelen házások és özvegyek 40 százalékával, az egygyermekű családfő 30 százalékával, a kétgyermekű család 10 százalékával fizessenek többet, míg a 3 vagy több gyermekkel bíró szülő a pótagóktól teljesen mentesíttessék.”

„A teljesen ingyenes népoktatást vagy legalább is a sok gyermekű családapáknak az iskolaadó alól való fölmentését.”

Vármegyénk nagybizottsága ez adatok összegyűjtésével és kiadásával működésének első részét befejezte s be akarja várni a most ősszel tartandó kaposvári általános dunántúli egykeértekezletet, mielőtt szociálpolitikai „javaslatát megtenné. A hivatalos apparátus mögött ma már ott áll az egész érdekelt és érdeklődő társadalomnak éber figyelve s már az is az idők jele, hogy a modern közigazgatás ennyire szükségét érzi valamilyen „lépéstartásnak” a kor szellemével.

* E sorok írójától *Az egyke Baranyamegyében* címmel a napokban jelent meg VIII + 165 oldalon Budapesten.